บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การรำเพลงหน้าพาทย์เสมอในละครพันทาง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา รวมทั้งศึกษากระบวนท่ารำ กลวิธีในการรำ องค์ประกอบของการรำ ตลอดจนวิเคราะห์กระบวนท่ารำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพันทางและบริบททางสังคม โดยเลือกศึกษาเฉพาะกระบวนท่ารำที่สืบทอดโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ ศิลปินแห่งชาติ และเฉพาะท่ารำที่เกิดขึ้นในยุคกรมศิลปากรเท่านั้น ซึ่งประกอบด้วยเพลงเสมอลาว เสมอพม่า เสมอมอญ เสมอแขก และเสมอชวา

วิธีการวิจัยเริ่มจากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ การสัมภาษณ์จากแหล่งข้อมูลต่างๆ จากนั้นผู้วิจัยได้ศึกษากระบวนท่ารำเพลงเสมอออกภาษาที่ปรากฏในการแสดงละครพันทางของกรมศิลปากร โดยวิธีการถ่ายทอดท่ารำจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ ศิลปินแห่งชาติ รวมถึงการสัมภาษณ์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย การแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนประสบการณ์ แล้วรวบรวมบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรพร้อมกับวิเคราะห์กระบวนท่ารำ กลวิธีในการรำ ซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยได้สรุปเนื้อหาไว้ดังนี้

จากการศึกษาประวัติความเป็นมา และความสำคัญของเพลงเสมอออกภาษา พบว่าเพลงเสมอออกภาษา หมายถึง เพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มเพลงเสมอ จัดอยู่ในชั้นของเพลงหน้าพาทย์ธรรมดา ในการแสดงละครพันทางจะใช้สำหรับบรรเลงประกอบกิริยาการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งในระยะใกล้ๆของตัวละครที่สูงศักดิ์ตามเชื้อชาตินั้นๆ ความสำคัญของเพลงเสมอออกภาษา โดยเฉพาะในทางนาฏยศิลป์ไทยนั้น เป็นเพลงหน้าพาทย์ที่สมมุติถึงการเดินทางของตัวละคร ที่สามารถบ่งบอกถึงเชื้อชาติของตัวละครได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังเป็นเพลงที่โบราณจารย์ทางด้านดุริยางคศิลป์ไทยคิดประดิษฐ์ขึ้น โดยสังเกตและศึกษาเพลงดนตรีของชาติต่างๆ แล้วแต่งเป็นเพลงภาษาขึ้นโดยใช้ทำนองอย่างไทย แล้วดัดแปลงให้มีสำเนียงภาษาของชาตินั้นๆ ซึ่งพบว่าเพลงเสมอออกภาษาที่มีคิดประดิษฐ์กระบวนท่ารำ เพื่อใช้ประกอบการแสดงละครพันทางนั้นมีเพียง 5 เพลง ได้แก่ เพลงเสมอลาว เสมอพม่า เสมอมอญ เสมอแขก และเสมอชวา

ในการแสดงละครพันทางของกรมศิลปากร ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในละครเรื่องต่างๆจำนวน 9 เรื่อง ซึ่งแต่ละเพลงสามารถจำแนกตัวละครตามวรรณกรรมเรื่องต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

<u>เพลงเสมอลาว</u> ปรากฏในบทละครเรื่องพระลอ

- ตอนพระลอตามไก่ รำโดยปู่เจ้าสมิงพราย
- ตอนพระลอลงสวน รำโดยพระลอ นายแก้ว นายขวัญ
- ตอนพระลอเข้าห้อง รำโดยพระลอ พระเพื่อน พระแพง

เรื่องขุนช้างขุนแผน

- ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก รำโดยแสนคำอินทร์

<u>เพลงเสมอพม่า</u> ปรากฏในบทละครเรื่องราชาธิราช

- ตอนสมิงพระรามแต่งงาน รำโดยพระเจ้ากรุงอังวะ มเหสี และพระราชธิดา
- ตอนฉางกายเอ่ยช่วยด้วย รำโดยพระเจ้ากรุงอังวะ

เรื่องผู้ชนะสิบทิศ

- รำเบิกโรงฉุยฉายมังตรา รำโดยมังตรา
- ตอนแม่ผู้ให้นม รำโดยมังตรา
- ตอนพินัยกรรมเรือนร่าง รำโดยมังตรา
- ตอนตองอูมาตุภูมิ รำโดยมังตรา
- ตอนบรรณาการพิเศษ รำโดยมังตรา
- ตอนนางสนมเข้าวัง รำโดยมังตรา
- ตอนโค่นต้นโพธิ รำโดยมังตรา
- ตอนกำแพงหงสาวดี รำโดยมังตรา
- รำเยิกโรงฉุยฉายบุเรงนอง รำโดยบุเรงนอง
- ตอนเขยเถื่อนเยือนแปร รำโดยบุเรงนอง
- ตอนน้ำนมแม่เลาชี รำโดยเมงกะยินโย

เรื่องศึกเก้าทัพ รำโดยพระเจ้าปะดุง

เรื่องตะเลงพ่าย รำโดยพระมหาอุปราช

<u>เพลงเสมอมอญ</u> ปรากฏในบทละครเรื่องราชาธิราช

- ตอนพระยาน้อยชมตลาด รำโดยพระยาน้อย
- ตอนสมิงนครอินทร์ลองพระทัย รำโดยสมิงนครอินทร์
- ตอนสัจจะสมิงนครอินทร์ รำโดยสมิงนครอินทร์
- ตอนสมิงนครอินทร์ยกทัพเรือ รำโดยสมิพ่อเพชร

เรื่องผู้ชนะสิบทิศ

- ตอนสามราชวงศ์หรือตอนเลาชีเข้าวัง รำโดยพระเจ้าแปร
- รำถวายพระพรชุดทศพิธทิศทศ รำโดย พระเจ้าแปร มังตรา บุเรงนอง สการะวุตพี นันทวดี จันทรา มเหสีพระเจ้าแปร มเหสีสการะวุตพี
- รำถวายพระพรชุดทศทิศพิพิธพรรำโดย พระเจ้าแปร มังตรา บุเรงนอง สการะวุตพี นันทวดี จันทรา มเหสีพระเจ้าแปร มเหสีสการะวุตพี
- ตอนบ้านขุนวัง รำโดยสอพินยา และไขลู

<u>เพลงเสมอแขก</u> ปรากฏในบทละครเรื่องอาบูฮะซัน รำโดย อาบูฮะซัน และ พระเจ้ากาหริบ

เรื่องพระอภัยมณี รำโดยเจ้าละมาน

เรื่องอิเหนา

- ตอนอิเหนาเข้าห้องนางจินตะหรา รำโดยอิเหนา
- ตอนลมหอบ รำโดยระเด่นดาหยน และสังคามาระตา

<u>เพลงเสมอชวา</u> ปรากฏในบทละครเรื่องอิเหนา

- ตอนปราบระตูบุษสิหนา - จินตะหราได้คู่ รำโดยระตูบุษสิหนา
- ตอนปะตาระกาหลาประทานพร รำโดยอุณากรรณ
- ตอนยลพักตร์จินตะหรา รำโดยท้าวหมันหยา
- ตอนไหว้พระ รำโดยท้าวดาหา และมะเดหวี
- ตอนฤทธิ์เทวาปะตาระกาหลา รำโดยปะตาระกาหลา
- ตอนศึกกะหมังกุหนิง รำโดยท้าวกะหมังกุหนิง

จากการศึกษาความเป็นมาของการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา พบว่า คำบอกเล่าเกี่ยวกับเพลงเสมอออกภาษา จากครูละครที่เคยอยู่ในคณะละครต่างๆ เมื่อครั้งก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทั้งละครวังสวนกุหลาบ ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ที่ภายหลังได้เข้ามารับราชการในกรมศิลปากรพบว่า เพลงเสมอออกภาษาต่างๆมีขึ้นก่อนยุคกรมศิลปากร ซึ่งครูลมุล ยมะคุปต์ เป็นผู้ที่ได้รับถ่ายทอดกระบวนท่ารำเพลงเสมอเหล่านี้ เมื่อครั้งเป็นละครของวังสวนกุหลาบจากท่านครูหงิม ได้แก่ เสมอลาว เสมอแขก เสมอพม่า เสมอมอญ เสมอจีน รวมทั้งเพลงอื่นๆ แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า กระบวนท่ารำดังกล่าวน่าจะเป็นกระบวนท่ารำตามเชื้อชาติจริง แต่เพลงดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการรำคงเป็นเพลงเสมอไทยธรรมดา จึงถือได้ว่าการรำเพลงเสมอออกภาษาในยุคนั้นยังไม่สมบูรณ์เหตุด้วยเพราะดนตรีไม่บ่งบอกเชื้อชาติ เพราะจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านดุริยางคศิลป์ไทยประกอบกับข้อมูลเอกสาร พบว่า ทำนองเพลงเสมอออกภาษาต่างๆนั้น เกิดขึ้นในยุคกรมศิลปากร โดยครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ และครูมนตรี ตราโมท กระบวนท่ารำที่เคยปรากฏเมื่อครั้งก่อนก็ได้มีการปรับปรุงให้เข้ากับทำนองเพลงที่เกิดขึ้นใหม่นี้ โดยครูลมุล ยมะคุปต์ ร่วมกับครูละครท่านอื่นๆช่วยกันคิดประดิษฐ์ท่ารำ แล้วถ่ายทอดให้กับลูกศิษย์ในกรมศิลปากร จึงทำให้กระบวนท่ารำดังกล่าวมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

กระบวนท่ารำเพลงเสมอชวา เป็นเพลงหน้าพาทย์เสมอเพลงสุดท้ายที่ครูมนตรี ตราโมท ได้แต่งทำนอง ขึ้นใช้ประกอบในบทละครเรื่องอิเหนา(แต่งกายแบบชวา) แทนการใช้เพลงเสมอแขก ซึ่งท่านผู้หญิงแผ้ว สนิทวงศ์เสนี เห็นว่าละครเรื่องอิเหนามีโครงสร้างของบทละครมาจากทางชวา จึงต้องการมีเพลงเสมอให้ตรงกับเชื้อชาติของตัวละคร จึงมอบหมายให้ครูรานี ไชยสงคราม เป็นผู้คิดประดิษฐ์กระบวนท่ารำ เนื่องจากครูรานีเป็นผู้ที่ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับนาฏยศิลป์แบบชวา ซึ่งภายหลังครูรานี ได้ถ่ายทอดกระบวนท่ารำดังกล่าวให้กับลูกศิษย์ศิลปินกรมศิลปากรหลายท่านรวมถึง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์(ศิลปินแห่งชาติ) ด้วย

องค์ประกอบสำคัญของการรำเพลงเสมอออกภาษา ในการแสดงละครพันทางของกรมศิลปากร ประกอบด้วย

บทละคร ซึ่งถือเป็นหัวใจของการแสดงละครพันทาง เป็นการปรับปรุงหรือแต่งบทขึ้นโดยนำเอาบทพระราชนิพนธ์ พระนิพนธ์ มาบรรจุเพลงร้อง เพลงหน้าพาทย์ต่างๆ และนำออกแสดงเผยแพร่สู่สาธารณชน ซึ่งบทละครที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษามีจำนวน 9 เรื่อง ได้แก่ พระลอ ราชาธิราช ตะเลงพ่าย พระยาแกรก ขุนช้างขุนแผน อาบูฮะซัน ผู้ชนะสิบทิศ ศึกเก้าทัพ และอิเหนา

ฐานันดรศักดิ์ของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาจัดอยู่ในกลุ่มเพลงหน้าพาทย์ธรรมดาหรือหน้าพาทย์ปกติ ซึ่งในการแสดงละครพันทางมีการกำหนดฐานะตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มนี้ ได้แก่ เทวดา กษัตริย์ มเหสี พระราชวงศ์ เจ้าเมือง พระพี่เลี้ยง และอำมาตย์ผู้ใหญ่ที่อยู่ในการ แสดงละครเท่านั้น

ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง การบรรเลงดนตรีประกอบการแสดงละครพันทางของกรมศิลปากร นิยมบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าไม้นวม แต่จะมีการเปลี่ยนและเพิ่มเครื่องดนตรีบางชนิดเพื่อให้ทำนองเพลงมีสำเนียงออกมาในลักษณะตามเชื้อชาตินั้นๆ รวมถึงเพลงเสมอออกภาษาด้วย เช่น เพลงสำเนียงมอญ มีการเปลี่ยนตะโพนธรรมดาเป็นตะโพนมอญ เปลี่ยนปี่ในเป็นปี่มอญ เพิ่มเปิงมางคอก เป็นต้น การรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพันทาง ผู้รำจะฟังเสียงไม้กลองเป็นหลัก ซึ่งเพลงเสมอออกภาษาต่างๆได้กำหนดไม้กลองไว้ 5 ไม้เดิน และ 4 ไม้ลา

เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดง เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การแสดงมีความสวยงามและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพราะเครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ที่กำหนดขึ้นนั้น เป็นสื่ออันแสดงถึงฐานะและลักษณะของตัวละคร บ่งบอกให้คนดูรู้ถึงลำดับศักดิ์ และเชื้อชาติทำให้เข้าใจ เห็นภาพพจน์ได้ชัดเจน ซึ่งเครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ที่ใช้ในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษานั้นเป็นสิ่งที่ตัวละครในเรื่องสวมใส่ และใช้ตามบทบาท ตามเชื้อชาติ ตามเหตุการณ์อยู่แล้ว

กระบวนท่ารำเพลงเสมอออกภาษา เป็นกระบวนท่ารำที่กำหนดขึ้นตามโครงสร้างของเพลงเสมอออกภาษา ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่

ช่วงไม้เดิน เป็นการสมมุติการเดินทางออกจากจุดเริ่มต้น

ช่วงไม้ลา เป็นการสมมุติการเดินทางเข้ามายังที่ที่จะกระทำการต่อไป

ช่วงเพลงรัว เป็นการสมมุติการเดินทางมาถึงที่และจบการเดินทาง

กระบวนท่ารำที่ปรากฏใน 3 ช่วงนี้ มีทั้งท่ารำที่นำมาจากการรำแม่บทใหญ่ และมีทั้งการประยุกต์โดยนำเอาท่าทางนาฏยศิลป์ตามเชื้อชาติของตัวละคร มาประดิษฐ์และผสมผสานให้ออกมาในรูปแบบของนาฏยศิลปไทย นอกจากนี้ยังพบว่า กระบวนท่ารำเพลงเสมอออกภาษาทั้ง 5 เพลง มีการปฏิบัติท่ารำในลักษณะท่าคู่ คือ การปฏิบัติท่ารำด้านใดด้านหนึ่งแล้วต้องมาปฏิบัติท่ารำอีกด้านในท่าเดียวกัน

จากการศึกษาและทดลองปฏิบัติกระบวนท่ารำเพลงเสมอออกภาษา ผู้วิจัยพบว่าแต่ละเพลงมีลักษณะเด่น ซึ่งหมายถึง กระบวนท่ารำหรือลักษณะท่ารำที่ปรากฏเฉพาะแต่ละเพลง

เท่านั้น และลักษณะร่วม ซึ่งหมายถึง กระบวนท่ารำหรือลักษณะท่ารำ ที่พบได้ในทุกเพลงเสมอออกภาษา ทั้งลาว พม่า มอญ แขก และชวา ดังจะสรุปต่อไปนี้

ลักษณะเด่นของเพลงเสมอลาว มีการตีไหล่ระหว่างการเปลี่ยนท่ารำจากท่าหนึ่งไปยังอีกท่าหนึ่งการยืดเข่าขึ้นคล้ายกับการสะดุ้งตัวในทุกจังหวะของทำนองเพลง และมีการใช้อาวุธ “พระขรรค์” ประกอบการรำ

ลักษณะเด่นของเพลงเสมอพม่า มีการกันหรือกางข้อศอกให้เป็นมุมฉาก การเอนลำตัวไปด้านข้างมากกว่าการกดไหล่กดเอวแบบปกติ การใช้สายตามองขึ้นไปด้านบน การโยกตัวด้วยวิธีการขยุ่มเข่าในจังหวะไม้ลา และมีการใช้อาวุธ “ทวน” ประกอบการรำ

ลักษณะเด่นของเพลงเสมอมอญ มีการตีไหล่ระหว่างการปฏิบัติและเปลี่ยนท่ารำจากท่าหนึ่งไปยังอีกท่าหนึ่ง การสะดุ้งตัวในทุกจังหวะของช่วงไม้เดินและไม้ลา การกระทายไหล่ในช่วงจังหวะไม้ลา และการขยับเท้าไปด้านขวาโดยให้เท้าทั้งสองขนานกันหรือที่เรียกกันติดปากว่า “ไสล้เท้า”

ลักษณะเด่นของเพลงเสมอแขก มีการโยกเท้าในช่วงจังหวะไม้เดินและไม้ลา การกลอกคอไปด้านซ้ายและขวาสลับกันตามจังหวะในช่วงเพลงรัวเล่นตะโพนหรือล้อตะโพน มีการใช้อุปกรณ์ประกอบการรำคือ ผ้าห้อยลอยชายด้านหน้าสองข้าง การสบัดผ้าแล้วปล่อยให้พาดไปตามท้องแขนทั้งสองข้าง การวางส้นเท้าตึงเข่าทอดขาออกไปด้านข้าง และการจีบนิ้วกลางคล้ายกับการล่อแก้ว

ลักษณะเด่นของเพลงเสมอชวา มีการเอียงศีรษะไปด้านตรงกันข้ามกับการถ่ายน้ำหนักขาและลำตัว การกลอกศีรษะไปด้านซ้ายและขวาสลับกันคล้ายกับการกลอกคอในเพลงเสมอแขก การโน้มลำตัวไปด้านหน้า การเอนลำตัวไปด้านข้างโดยที่ไม่มีการก้าวเท้าใดเลย การใช้สายตามองไปตามมือในช่วงการเปลี่ยนท่ารำระหว่างไม้เดิน มีการใช้อุปกรณ์ประกอบการรำ คือ ผ้าคาดเอวห้อยชายมาด้านหน้าสองข้าง การสบัดผ้าด้วยข้อมือเพื่อให้ผ้าพาดกลับขึ้นมาที่ข้อมือทั้งสองข้าง การยืดเข่าขึ้นให้ตึงพร้อมกับยกส้นเท้าขึ้นจากพื้นเวที(เขย่งส้นเท้า)แล้วเคลื่อนที่ไปยังจุดต่างๆ และมีการฉายเท้าทั้งซ้ายและขวา

ลักษณะร่วมของเพลงเสมอออกภาษาทั้ง 5 เพลง คือ การถ่ายน้ำหนักลำตัวไปตามการก้าวขาและเท้าทั้งที่เป็นท่านิ่งและท่าเชื่อม การใช้ทิศทางด้านหน้าในจังหวะเพลงรัวเล่นตะโพนหรือล้อตะโพนเพื่อแสดงท่ารำที่บ่งบอกเชื้อชาติต่างๆ การเอียงศีรษะ กดเอว กดไหล่ไปตามการถ่ายน้ำหนักของลำตัว และการก้าวเท้าหรือวิ่งหมุนรอบตัว

การรำเพลงหน้าพาทย์เสมอในการแสดงละครพันทาง มีบริบทที่สะท้อนสภาพสังคมในปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้งานวิจัยฉบับนี้เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มคนในมุมกว้าง โดยสามารถจำแนกได้ 4 ด้าน ได้แก่

ด้านการกระจายความรู้สู่สังคม นาฏยศิลป์ไทย เป็นศาสตร์หนึ่งที่ให้ความรู้แก่สังคม สังเกตได้จากปัจจุบันการศึกษาในแขนงวิชานี้ได้พัฒนาสูงขึ้นถึงระดับปริญญาเอก ซึ่งการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอในการแสดงละครพันทาง ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ถูกกำหนดไว้ในศาสตร์แขนงนี้ รวมทั้ง

มีการเปิดสอนในหลักสูตรที่เกี่ยวกับนาฏยศิลป์ไทยอย่างแพร่หลาย ในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า นาฏยศิลป์ไทยที่รวมเอาลักษณะของความเป็นไทยรวมถึงการรำเพลงเสมอออกภาษาด้วยแล้วนั้น มีความสำคัญแสดงถึงเอกลักษณ์ของการเป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างเชื้อชาติ นาฏยศิลป์ไทยได้รับเอาความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมของชาติอื่นๆ มาผสมผสานให้เกิดความงามตามรูปแบบของนาฏยศิลป์ไทย ซึ่งการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา ก็เป็นส่วนหนึ่งของการสานสัมพันธ์ระหว่างเชื้อชาติ อันเนื่องมาจากการถ่ายเททางวัฒนธรรม การติดต่อค้าขาย การอพยพย้ายถิ่นฐาน รวมถึงความสัมพันธ์ทางการทูตด้วย

ด้านกระแสความนิยมตามยุคสมัย นาฏยศิลป์ไทยเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย มีมีส่วนคล้ายกัน คนไทยมีลักษณะนิสัยในการรับเอาวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามามีบทต่อการดำรงชีวิต แต่ไม่ได้รับเข้ามาโดยตรงทั้งหมด หากแต่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับค่านิยม รสนิยมของคนไทย จนเป็นที่ยอมรับ เช่นเดียวกับเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา ที่เป็นภูมิปัญญาของโบราณจารย์ทางด้านดุริยางคศิลป์และนาฏยศิลป์ไทย ที่ได้นำนาฏยศิลป์ของประเทศต่างๆ มาประยุกต์ให้เข้ากับนาฏยศิลป์ไทย จนเกิดเป็นการแสดงชุดใหม่ๆขึ้น การรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา ได้สะท้อนลักษณะนิสัยของคนไทยในสังคม ที่นิยมและสามารถรับเอาวัฒนธรรมต่างชาติ เข้ามาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ตามการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย

ด้านระเบียบวินัยของคนในสังคม การรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา เป็นส่วนหนึ่งของการละครไทย ที่ใช้กำกับตัวละคร หรือแม้แต่ในส่วนของทำนองเพลง ก็ยังมีหน้าทับคอยกำกับไว้ เมื่อเปรียบเทียบกับคนในสังคม ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงการมีกฎหมาย ข้อบังคับที่กำหนดไว้ให้คนในสังคมปฏิบัติตาม แต่ข้อบังคับดังกล่าวจะแตกต่างกันที่บทลงโทษเท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

1. นาฏยศิลปินในกรมศิลปากร นอกจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ (ศิลปินแห่งชาติ)แล้วยังมีท่านอื่นๆที่เคยได้รับบทบาทสำคัญในการแสดงละครพันทาง รวมถึงเพลงเสมอออกภาษาต่างๆ จึงควรมีการศึกษารวมรวมข้อมูลจากนาฏยศิลปินเหล่านี้เพื่อความหลากหลายและเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่จะศึกษาค้นคว้าต่อไป

2. ควรมีการศึกษาสืบค้นข้อมูลและกระบวนการรำเพลงเสมอออกภาษาในสายอื่นๆที่นอกเหนือจากกรมศิลปากร ซึ่งน่าจะมีกระบวนท่ารำ กลวิธี และการสืบทอดที่แตกต่างกัน

3. ควรมีการศึกษากระบวนท่ารำ และกลวิธีเทคนิคต่างๆ ในการรำเพลงหน้าพาทย์กลุ่มอื่นที่ใช้ในการแสดงโขนละคร โดยเฉพาะที่เป็นกระบวนท่ารำของตัวพระ เช่น หน้าพาทย์ในกลุ่มเพลงเชิด หน้าพาทย์ในกลุ่มเพลงตระ เป็นต้น